

АНТРОПОЛОГІЧНЕ ВЧЕННЯ ПРО ДУХОВНЕ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

Віталій Шапоренко

*Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова***Анотації:**

Аналізуються передумови формування філософського змісту й особливості антропологічного життя людини, зокрема його духовна сфера. Розкривається методологічний потенціал і межі «парадигми існування» в духовно-академічній філософії XIX ст. з погляду новітньої гуманітарної методології. На основі дослідження сенсожиттєвих, ціннісно значущих категорій життя людини на початку XIX ст. здійснюється спроба дослідження ціннісного виміру сучасності з виявленням пріоритетних напрямків суспільного розвитку.

Шапоренко Віталій. Антропологическое учение о духовной жизни человека.

Анализируются предпосылки формирования философского содержания и особенности антропологической жизни человека, в частности её духовная сфера. Раскрывается методологический потенциал и границы «парадигмы существования» в духовно-академической философии XIX в. с точки зрения новой гуманитарной методологии. На основе исследования смысложизненных, ценностно значимых категорий жизни человека в начале XIX в. предпринимается попытка исследования ценностного измерения современности с выявлением приоритетных направлений общественного развития.

Shaporenko Vitaliy. Anthropological studies of man's spiritual life.

The article analyses the pre-conditions of forming the philosophical content and features of man's anthropological life, its spiritual sphere in particular. The author reveals the methodological potential and scopes of "paradigm of existence" in spiritually-academic philosophy of the 19th century from the point of new humanitarian methodology. Based on the research of valuable life sense categories of human's life in early 19th century an attempt is made to study the valued measuring of contemporaneity with the exposure of priority directions in social development.

Ключові слова:

гуманітарна методологія, гуманітарна методологія, humanitarian methodology, anthropologic
антропологічна парадигма, антропологическая парадигма, духовність, paradigm, spirituality, physicality.
духовність, тілесність. телесность.

Актуальність обраної теми зумовлена кардинальними філософськими, соціокультурними, духовними та іншими змінами у світі, що негативно позначаються на індивідуальному й соціальному рівнях, а також цінністю духовності людини як її екзистенційної, сутнісної характеристики. Ця проблема стає глобальною, тому важливо з'ясувати її філософське підґрунтя й методологічні принципи аналізу. На часі формування нового світоглядного підходу до духовності людини. Досліджуючи сенсожиттєві, ціннісно значущі категорії життя людини на початку XIX ст., спробуємо розглянути детермінанти пріоритетних напрямів суспільного розвитку.

З давніх-давен людство не тільки ставилося до духовності як до найважливішої цінності, а й шукало можливості збереження й відтворення її. При цьому йшлося про гармонію чуттєво-тілесних параметрів, що покладені в основу цілісного, гармонійного, повноцінного життя людини. Наукова проблема полягає в тому, що головна тенденція антропологічного процесу – особистість як тілесний і духовний об'єкт наукового дослідження – спонукає до переоцінки цінностей і сприяє ефективному практичному застосуванню філософського знання. Саме поняття «парадигма» дає змогу виявляти ключові концепції розуміння природи людини й такого важливого її параметра, як духовність. Стан антропологічного дискурсу набув особливого значення з огляду на загальну тенденцію до відродження людиновимірності наукового

знання в його духовних і ціннісних вимірах. Ця тема є методологічним складником дискусій про взаємозумовлені тенденції розвитку наукового пізнання, гуманізації, формування парадигми знання, удосконалення наукової картини світу XIX ст.

Особлива значущість такого дослідження в тому, що воно може зробити вагомий внесок в осмислення праць представників Київської духовно-академічної філософії XIX ст., концептуально-методологічної інтеграції сучасного науково-теоретичного пізнання, сприяючи створенню передумов для синтезу розмаїття знання, що постійно збільшується, зведення духовності буття.

Антропологічно зорієнтовані концепції XIX ст. викладені в наукових працях П. Юркевича, М. Драгоманова, В. Зеньківського, М. Грота, В. Лесевича, В. Липинського, Д. Донцова, Д. Чижевського, Г. Челпанова. Незважаючи на таку широту й ґрунтовність досліджень у сфері антропологічного знання, проблема духовності в контексті філософії все ще залишається відкритою. Релігійно-теїстичну філософію у другій половині XIX – на початку XX ст. презентували викладачі Київської духовної академії – П. Ліницький, П. Кудрявцев, Д. Богдасhevський. Бажання отримати й досягнути істину стає визначальним в антропологічному знанні. В умовах формування нової антропологічної парадигми чітко простежується інтеграція наук і прагнення визначити «сутнісне поняття людини», здійснити синтез антропології

з прагматизмом, структуралізмом, філософською герменевтикою.

Незважаючи на певні досягнення, залишаються відкритими питання, пов'язані з евристичними можливостями парадигми духовності у сфері філософської антропології, зокрема її гуманізаційний потенціал, який може змінити життя людства в найближчому майбутньому. Ця обставина зумовила вибір теми статті. Об'єктом дослідження є парадигма людини в її історичному розвитку й розмаїтті видів і форм. Предметом осмислення є філософські засади наукової парадигми духовності у взаємозв'язку з історичною зміною типів наукової раціональності.

Метою статті є всебічне дослідження духовності під кутом зору становлення філософії.

З огляду на те, що в центрі філософсько-антропологічного вчення стоїть людина, проблема духовності набуває метафізичної значущості, вимагаючи від людинознавчих наук переосмислення свого методологічного підґрунтя. Обсяг інформації, що стрімко зростає, передбачає більш ефективні засоби її впорядкування, систематизації й визначення пріоритетів, виходячи з образу людини XIX ст. Наголосимо, що саме перед лицем смерті людина вперше стала замислюватися над питаннями сенсу життя, коли філософія XIX ст. виросла з емпіричного практичного досвіду релігійно-культурного світогляду.

У стародавній Індії та Китаї з'явилися перші філософські системи, склалися передумови розвитку філософії, яка носила синкретичний характер, оскільки була цілісною й поєднувала міфологічні, релігійні, життєво-практичні, морально-естетичні й перші науково-теоретичні уявлення. Давньокитайська філософія презентувала парадигму, в якій людина розглядається як мікрокосмос. Уявлення про дві взаємопов'язані протилежні сили «їнь» і «янь», які походять з первісної енергії «ці», разом з фундаментальною філософською концепцією «усін» (ідея об'єднання людини й Всесвіту в єдине ціле) забезпечували цілісність, універсальність і духовно-практичну значущість інтегральної душевно-тілесної концепції, культивованої філософією. Специфіка східного світогляду, відмінного від європейського, зумовила, по-перше, зосередженість уваги не стільки на тілесному, скільки на культивуванні й збереженні цілісності з духовними потребами. Все це надзвичайно актуальне в контексті сучасної філософської антропології в умовах становлення нової парадигми.

Духовний вимір середньовічної парадигми людини найважливіший, при цьому він актуалізується лише в тісному взаємозв'язку

з двома іншими вимірами – тілесним і душевним. Переживання в душі, пов'язані з пристрастями, пороками, гріхами, є небезпечними, оскільки вони спричиняють хвороби душевні й тілесні. Сьогодні, коли зростає необхідність духовності у світі людини, відбувається відродження християнської традиції в житті, спонукаючи до пошуків цілісного бачення моральності людини. Філософія в добу Відродження постала в органічній цілісності, синтезі, що можна пояснити належністю мислителів до християнської традиції, згідно з якою людина страждає не тільки тілесно, а й духовно. Головно, Відродження заклало фундамент для розвитку наук у XVII–XVIII ст. Новий час відзначився новими пошуками універсального методу наукового пізнання. «Незважаючи на те, що Бекон і Декарт розвивали практично протилежні напрями методологічної думки, вони водночас здійснили фундаментальний вплив на становлення новоєвропейської наукової та філософської картини світу» [6, с. 22]. Емпіричну методологію Ф. Бекон екстраполював на філософію.

У добу Просвітництва В. Лесевич підкреслював: «Отже, ми не маємо жодного права твердити, що світ є саме таким, яким ми його собі уявляємо, а тільки уявляючи його собі, ми можемо уявити його не інакше, як таким» [3]. М. Грот уважав, що філософія неможлива як наука про світ загалом, але її існування виправдане, якщо розуміти її як духовну сферу, що відображає внутрішній світ людини, слугує її суб'єктивним потребам і відповідає запитам її почуттів. Філософія, – резюмував він, – це як синтез, як віддзеркалення суб'єктивного, як результат творчості й мистецтво, а не наука». М. Грот твердив, що дуалізм природи складається з духу й матерії й виступає в новій формі – «монодуалізм». Він писав: «Цей дуалізм водночас є монодуалізмом, як можна дійти висновку з загального поняття сили, що об'єднує поняття духу й матерії» [2]. Проте об'єднує дуальні начала природи не лише внутрішня сила. Вищим чинником, який об'єднує пасивну матерію й активний дух, є Абсолют, Бог, як початок і джерело всього, що існує, що є Душею Всесвіту.

В. Зеньківський вважає, що пізнати силу, яка діє в причинному зв'язку, можна лише через «внутрішній досвід», а це неминуче веде до поняття самопричини, «реальність якої дається лише в релігійному досвіді». Тобто йдеться про певну «психічну енергію», що зумовлює зміну одних душевних явищ іншими. Джерелом «психічної енергії» є духовна субстанція. Якщо в індивіді відбуваються ті чи інші психічні процеси, то вони повинні мати своє ядро, яким є духовна субстанція, створена Богом. Тим самим

аналіз проблеми причинності зумовлює необхідність визнання Бога. Увесь неосяжний світ, – резюмує В. Зеньківський, – у всьому безмірному хаосі «випадковостей», які трапляються в ньому, змінюється для нас величною картиною вищої причинності, що йде від основи світу, від Божества, у якому «випадкове» відкривається як розумне, тільки незбагненне для нас. Якщо філософія, – зазначає П. Лодій, – повинна бути святилищем здорового розуму й надійним дороговказом до благополучного життя, то вона повинна бути освітою розуму й серця.

Призначення філософії, за О. Новицьким, полягає в наданні думкам і поняттям простору, послідовності й стрункості, у розкритті розумної свідомості. Поняття «простір» і «час» є нерозривними, тому саме «батьківщина філософії» надає неминуще, вічне, що відкривається тільки в ідеях. Корисність філософії О. Новицького полягає в позиції, згідно з якою корисне для людини має сенс лише тоді, коли воно спрямовується на досягнення нею вищих духовних цінностей, оскільки вона живе не тільки для того, щоб працювати, а працює, щоб жити по-справжньому, досягати істинних цілей свого існування. З втратою мети, цілей у житті людини матеріальне стає первинним, тоді гине духовне, що унеможливує героїчність, безкорисливість. Філософське мислення має формуватися вільно, підтримувати силу духу в людині.

О. Новицький прагнув розкрити розуміння суті філософії, порушував питання про співвідношення віри й знання, філософії та релігії, зв'язок яких він вбачав у спільності об'єктів (світ, Бог), а відмінність – у способі сприйняття світу, формах знання на рівні достовірності. На його думку, філософія розташовується на щабель нижче від релігії, постає як знання для небагатьох, тоді як релігія є доступною для всіх. У розвитку філософської думки вчений виділяє три етапи: на першому – філософія розвивається в межах релігії, на другому – відокремлюється від релігії, на третьому – знову повертається до релігії, намагається примиритися з нею, пізнати розумом те, що релігія визнає серцем. Світ ідей – батьківщина філософії: там вона народжується, звідти черпає свої сили й з'являється у світ.

Праця П. Юркевича «Філософія серця» – це цілісна філософсько-антропологічна концепція, в основі якої – оригінальний для епохи XIX ст. погляд на людину як на конкретну індивідуальність. Серце – скарбник і носій усіх тілесних сил людини, центр душевного й духовного, пізнавальних дій душі, морального життя людини. Філософ уважав, що мислення

не вичерпує собою всієї повноти духовного життя людини й не може визначити всю досконалість людського духу.

Ф. Шеллінг виходив з припущення, що організм є лише родом споглядання, притаманного інтелігенції. Ідеалістичні засади антропології, що характерні для німецької класичної філософії, він виклав у праці «Система трансцендентального ідеалізму». Учений вважав, що закони інтелігенції – це закони природи, їх можна назвати почуттями; є відчуття повного розчинення інтелігенції в організмі, прозорість організму для духу. Подібні погляди висловлював і Г. Гегель в «Енциклопедії філософських наук», завершуючи свою натурфілософію питаннями пропорційності між тілесним і наявним буттям, коли для тілесного немає нічого неорганічного, тоді як бездушність – це диспропорція між буттям.

У філософії XIX ст. формується й утверджується широкий погляд на природу людини. Філософська антропологія, психоаналіз і неофройдизм спираються на нове розуміння взаємозв'язку психічного й соматичного в людині. Нова парадигма людини сформувалася всупереч звичному протиставленню матеріального та ідеального, тілесного й духовного, що вимагало надання переваги. «Сучасні вчені, творці теорії фізики Матерії й фізики Духу, відкрили нову наукову парадигму, базисні тези якої твердять, що поряд з матеріальним світом реально є світ духовно-нематеріальний, і що в основі двох світів – єдина сутність, єдина субстанція натуральної природи, що має властивості як матерії, так і духу» [2]. Дискредитація уможливила становлення широкого й цілісного погляду на феномен людського, в якому тілесне й душевно-духовне беруться в нерозривному зв'язку та взаємодії. При цьому тілесне зазвичай ототожнюється з соматичним, душевне – з психологічним, а духовне – з моральним.

У центрі уваги Г. Челпанова – епістемологія, саме пізнавальна проблематика, що було характерно для неокантіанства загалом, з притаманним йому прагненням обґрунтувати теорію пізнання. Головне завдання гносеології, на думку вченого, полягає в тому, щоб з'ясувати, що в пізнанні належить суб'єктові, а що – об'єктові. Сам процес пізнання розуміється як взаємодія. Безсумнівно, що світ речей, об'єднаних матеріальним субстратом, існує незалежно від свідомості. Наші знання про світ не лише примітивні, вони є результатом творчої діяльності суб'єкта у відповідь на вплив об'єктивного світу й за своєю природою – суб'єктивні. Відчуття звуку спричиняється певним об'єктивно наявним коливанням повітря.

«Отже, – пише філософ, – зрозуміло, що потрібне вухо для того, щоб міг існувати звук, ясно також і те, що звук або звукове відчуття становить суто психологічний зміст, є суто психологічним процесом, якого в природі об'єктивно немає» [7]. Ми віддзеркалюємо образ світу, творимо його відповідно до нашої психічної організації, передумовою чого є існування в нашій свідомості апіорних понять простору й часу. Г. Челпанов розрізняє психологічну й гносеологічну природу апіорних понять, перша з яких полягає в тому, що вони суть функції самої свідомості, а друга – що вони є логічною передумовою сприйняття або досвіду. Погляди Г. Челпанова загалом витримані в дусі апіоризму І. Канта.

У філософській антропології людина постає не просто розумною істотою, що пізнає світ, а й такою, що здатна до переживань і проявів тілесного й духовного. Особистий досвід, підсвідоме, переживання людини беруться до уваги як такі, що приховують надраціональне. Суть «антропологічного повороту» полягає в тому, що знання про людину охоплюють досвід безпосереднього переживання, завдяки чому людина постає невичерпною, закоріненою у світі субстанцією та мірою. Принциповий вплив на розвиток наукової методології представників Київської духовно-академічної філософії ХІХ ст. чинить сама людина.

Домінування природничонаукового мислення не давало змоги виявляти реальні

залежності між здоров'ям тіла та внутрішнім душевним станом людини, тому поступово сформувалися передумови для зміни парадигми й утвердження нової методології. На межі ХІХ–ХХ ст. в академічній філософії України сформувався значний спектр різноманітних підходів до розв'язання філософських проблем духовного життя людини. Рисую, що об'єднує позиції, характерні для тогочасного духовного життя України, була співзвучність спрямування пошуку із загальними тенденціями розвитку європейської філософії того часу.

Отже, опрацювання гносеологічної проблематики, намагання розв'язати філософські проблеми через усвідомлення місця й ролі філософії в культурі – усе це в Україні представлено широким спектром позицій: від позитивістського отожднення філософії й науки до визначення її як самостійної сфери духовної діяльності, спрямованої на досягнення сенсу людського буття. Саме такі тенденції, поєднуючись у різних вченнях з релігійно-теїстичною проблематикою, були поширені й упродовж віків визначали провідне спрямування філософського пошуку в українській духовній культурі. Такий пошук презентують не лише представники академічної філософської теорії, істотний внесок в історію філософії України цього часу було зроблено й визначними діячами української культури й науки.

Список використаних джерел

1. Богдасhevский Д. И. Философия Канта / Д. И. Богдасhevский // Вып. 1. Анализ «Критики чистого разума» и «Критики практического разума». — Киев, 1898. — Т. IV. — 153 с.
2. Быкова Е. С. Парадигмы здоровья в контексте философской антропологии : дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.13 / Быкова Елена Сергеевна. — Тула, 2007. — 155 с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/216882.html> (22.06.16).
3. Грот Н. Я. Философия и ее общие задачи : сборник статей / Н. Я. Грот ; под ред. Моск. психолог. общества. — СПб. : Тип. А. С. Суворина, 1904. — [2], CIV. — 313 с.
4. Лесевич В. В. От Конта к Авенариусу / Лесевич В. В. // Собрание сочинений : в 3 т. — М., 1915. — Т. 2. — 232 с.
5. Линицкий П. И. Основные вопросы философии : Опыт систематического изложения философии / проф. П. И. Линицкий. — Киев : Изд. А.К.Т., 1901. — 192 с.
6. Кондратьев В. П. Философия и медицина : учеб. пособие / В. П. Кондратьев. — Тула : Тульский государственный университет, 2002. — 75 с.
7. Челпанов Г. И. Введение в философию : С приложением вопросника и конспективного обзора истории философии / Г. Челпанов. —

References

1. Bogdashevskiy, D. I. (1898). *The Philosophy of Kant. Issue 1. Analysis of "Critique of Pure Reason" and "Crtitique of Practical Reason" Vol. IV.* Kyiv [in Russian].
2. Bykova, Ye. S. (2007). *Health paradigms in the context of philosophical anthropology : thesis for the degree of Candidate of Philosophical Sciences : 09.00.13.* Tula. Retrieved from : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/216882.html> [in Russian].
3. Grot, N. Ya. (1904). *Philosophy and its principal tasks : coll. of articles.* SPb : Printing House of A. S. Suvorin [2], CIV [in Russian].
4. Lesevich, V. V. (1915). *From Comte to Avenarius. Coll. of works : in 3 vol. Vol. 2.* Moscow [in Russian].
5. Linnitsiy, P. I. (1901). *Principal Issues of Philosophy : Experience of systematic presentment of philosophy.* Kiev : Publishing A. K. T. [in Russian].
6. Kondratiev, V. P. (2002). *Philosophy and Medicine : study guide.* Tula : Tula State University [in Russian].
7. Chelpanov, G. I. (1916). *Introduction into Philosophy : together with a questionnaire and brief survey of history of philosophy. 6th ed. Vol. VIII.* Moscow ; Pg. : "V. V. Dumnov — nasledn. br. Salievkyh" [in Russian].

[6-е изд.]. – М. ; Пг. : «В. В. Думнов – наследн. бр. Салаевых», 1916. — Т. VIII. — 560 с.

Відомості про автора:

Шапоренко Віталій Геннадійович
Національний педагогічний університет імені
М. П. Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, м. Київ,
Київська обл.
01061, Україна

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/vers.v0i8.1465>

Надійшла до редакції: 24.06.2016 р.

Прийнята до друку: 25.08.2016 р.

Рецензент: доктор філософських наук,
професор Мозгова Н. Г.

Information about the author:

Shaporenko Vitaliy Hennadiyovych
National Pedagogical Dragomanov University,
9 Pirohova St., Kyiv,
Kyiv region
01061, Ukraine

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/vers.v0i8.1465>

Received at the editorial office: 24.06.2016.

Accepted for publishing: 25.08.2016.

Rewier: Doctor of Philosophical Sciences,
Professor Mozghova N. H.